

УДК 316.6

Коржов, Г., Баханов, О. (2026). Соціально-психологічна стійкість в умовах війни: досвід громадсько-активної молоді. *Соціологічні студії*, 1(28), 54–65. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2026-01-42-42>

Соціально-психологічна стійкість в умовах війни: досвід громадсько-активної молоді

Геннадій Коржов ✉ –

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського"

Олексій Баханов –

викладач кафедри соціології,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського"

Hennadii Korzhov ✉ –

PhD in Sociology, Associate Professor,
Department of Sociology, National
Technical University of Ukraine 'Igor
Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute',
Kyiv, Ukraine
E-mail: korzhovga@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5459-0702

Oleksiy Bakhanov –

Senior Lecturer, Department
of Sociology, National Technical
University of Ukraine 'Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute', Kyiv, Ukraine
E-mail: bakhanov@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4868-4096

DOI: 10.17721/2306-3971-2026-01-42-42

Received: April 01, 2026

1st Revision: May 18, 2026

Accepted: June 25, 2026

Дослідження присвячене проблемі адаптації громадсько-активної молоді до несприятливих умов життя під час війни, виявленню чинників, що сприяють життєстійкості (резильєнтності) в умовах надзвичайних макросоціальних подій. Дане дослідження базується на онлайн-анкетуванні представників громадсько-активної молоді – учасників тренінгових й інших освітніх програм у рамках Міжнародного проєкту «Етика миру: Бачення молоді». Дослідження доводить, що війна справляє складний, амбівалентний, але загалом мобілізуючий вплив на молоде покоління. Попри високий рівень емоційних потрясінь, громадсько-активна молодь демонструє значний адаптаційний потенціал, соціальну згуртованість і виразну установку на розвиток. Війна стала для значної частини молодих людей не лише травматичним досвідом, але й фактором прискореного дорослішання, переоцінки цінностей і формування нової громадянської суб'єктності. Суб'єктивне сприйняття глибини впливу війни автоматично не детермінує рівень життєвої стійкості: адаптація більшою мірою залежить від ресурсного потенціалу особистості – психологічного, соціального, морального, духовного – та здатності мобілізувати ці ресурси в кризових умовах. Молодь використовує як активні, так і пасивні способи адаптації, однак переважають активні стратегії – занурення у навчання, волонтерство, громадську діяльність, професійний розвиток. Дослідження демонструє важливість врахування контекстуальних компонентів процесів резильєнтності, виявлення ролі розмаїтих ресурсів на різних рівнях соціальної реальності, що сприяють або перешкоджають досягненню успішної адаптації та життєстійкості.

Ключові слова: соціально-психологічна стійкість, громадсько-активна молодь, російсько-українська війна, адаптація, резильєнтність, онлайн-анкетування.

Korzhov Hennadii, Bakhanov Oleksiy. Socio-Psychological Resilience in Conditions of War: The Experience of Socially Active Youth. The study is devoted to the problem of adaptation of socially active youth to adverse living conditions during the war, to identifying factors that contribute to resilience in conditions of extraordinary macrosocial events. This study is based on an online survey of representatives of socially active youth, participants in training and educational programmes of the International Project *Peace Ethics: Vision of Youth*. The study proves that war has a complex, ambivalent, but generally mobilizing effect on the young generation. Despite the high level of emotional upheaval, socially active youth demonstrate significant adaptive potential, social cohesion and a distinct attitude towards personal development. For a significant part of young people, the war became not only a traumatic experience, but also a factor of accelerated maturation, reassessment of values and the formation of a new civic subjectivity. Subjective perception of the depth of war impact does not automatically determine the level of resilience: adaptation depends to a greater extent on the resource potential of the individual – psychological, social, moral, spiritual – and the ability to mobilize these resources in crisis conditions. Young people use both active and

passive methods of adaptation, but active strategies prevail – immersion in learning, volunteering, community activities, professional development. The study demonstrates the importance of the contextual components of resilience processes, identifying the role of various resources at different levels of social reality that contribute to or hinder the achievement of successful adaptation and resilience.

Keywords: socio-psychological resilience, socially active youth, Russo-Ukrainian war, adaptation, resilience, online survey.

ВСТУП

2022 рік кардинально змінив життя українського суспільства. Війна, яка протягом восьми років точилася на Сході країни та сприймалась більшістю громадян як проблема переважно локального характеру, увійшла в кожний дім після повномасштабного вторгнення РФ. Вона стала важким випробуванням для всіх і кожного, примусивши мобілізувати всі наявні ресурси та шукати додаткові на всіх рівнях – індивідуальному, сімейному, локальному, громадянському. Випробування, яким піддаються в цих історичних умовах різні соціальні групи населення, примушують мобілізувати різноманітні ресурси.

Травматичний досвід окремих індивідів і спільнот, механізми і засоби адаптації до надзвичайних умов існування давно цікавить наукову спільноту. Проте особливої гостроти проблематика життєстійкості та адаптації набула із початком повномасштабної російсько-української війни. Вивчення реагування на виклики макросоціального характеру з боку молоді як найбільш активної та адаптивної категорії населення також ставала об'єктом соціально-психологічного й соціологічного аналізу. Однак до сьогодні бракує наукових розвідок, в яких би фокус уваги був спрямований на окрему категорію молоді, а саме на її громадсько-активну частину.

У даному дослідженні розглядається вплив війни на молоде покоління, зокрема на ту його частину, котра демонструє високий рівень громадської та соціальної активності: волонтери, активісти та лідери локальних організацій УМСА Україна. Інтерес до даної цільової групи обумовлений її особливими позиціями серед інших категорій молоді, а саме наявністю соціальних ресурсів і капіталу у вигляді зв'язків із іншими членами організації та отримувачами соціальних послуг, активною залученістю до громадської діяльності, спрямованої на утвердження спільного блага. Саме цій категорії молоді належить відіграти найважливішу роль у післявоєнному відновленні країни, стати тим драйвером соціальних змін, який сприятиме подоланню тяжких наслідків війни і виведенню країни на траєкторію сталого розвитку.

Мета дослідження полягає в експлікації феномена соціально-психологічної стійкості, у виявленні того, наскільки успішно та завдяки яким ресурсам громадсько-активна молодь адаптується до несприятливих умов життя під час війни. Для досягнення даної мети були поставлені такі завдання:

- дослідити ступінь негативного впливу воєнних подій на різні сфери життя молодих людей;
- ідентифікувати різноманітні способи адаптації молоді до небезпечних умов життя;
- виявити можливі прояви особистісного розвитку у представників соціально активної української молоді попри несприятливі зовнішні умови, зокрема набуття нового досвіду, соціальних і професійних навичок.

1. СТУПІНЬ ВИВЧЕНОСТІ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблема впливу надзвичайних кризових подій, у т. ч. війни, на життя, фізичне та ментальне здоров'я молоді неодноразово ставала предметом досліджень у соціальних і поведінкових науках. Зокрема, психологічні студії підтвердили значні негативні наслідки воєнних подій для психічного здоров'я молодих людей. Війна призводить до підвищення рівня депресивних, тривожних, дисоціативних та посттравматичних стресових симптомів у постраждалих осіб (Dimitry, 2012). Під час збройних конфліктів молоді люди часто стикаються з різними, обумовленими війною деструктивними соціальними впливами, такими як втрата соціальної підтримки, примусове переселення, а іноді й жорстоке поводження та насильство, а також смерть близьких, рідних і друзів. Молоді, в першу чергу підліткам, важко справлятися з травматичним досвідом, таким як небезпека, смерть, насильство та переміщення, розрив із сім'єю та однолітками. Дослідження демонструють (Serdiuk et al., 2025), що вплив війни істотно збільшує ризик виникнення проблем із психічним здоров'ям у молодого покоління, зокрема суттєво підвищує рівень посттравматичного стресового розладу. Зокрема,

дослідження українських дітей, які опинились в умовах війни і піддавались спостереженню з боку психологів і психотерапевтів, повідомляли про велику кількість травматичних подій та демонстрували симптоми, пов'язані із травмою, які можуть мати довготривалий негативний вплив на їхній соціально-емоційний розвиток та якість життя (Pfeiffer et al., 2024).

Водночас висновки психологічних досліджень надають також приводи для оптимізму, виявляючи великий ступінь адаптивності молоді, їхню здатність протистояти травмуючому впливу війни. Молоді люди показують значну варіабельність відгуку на досвід війни (Zuilkowski & Betancourt, 2014). Попри непридатні, драматичні й навіть трагічні обставини, часто діти, підлітки та юнацтво успішно долають негативні наслідки та стають добре адаптованими й ментально здоровими дорослими людьми. Такий процес успішної адаптації в контексті несприятливих обставин, що сприяє позитивним результатам усупереч потужним негативним викликам, визначається в психології як резильєнтність, або життєстійкість (Ungar, 2021). Концептуалізація даного поняття, попри його молодий вік, уже пройшла значний шлях еволюції від початкового розуміння резильєнтності як індивідуальної властивості особистості до динамічного процесу розвитку, що передбачає залучення як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів на різних системних рівнях (Masten, 2018). Отже, виявлення та стимулювання відповідних ресурсів може суттєво сприяти покращенню адаптації молоді у воєнних умовах. Наприклад, новітнє розуміння життєстійкості відкриває широкі можливості для впливу на процес адаптації, відкриття механізмів успішної адаптації в несприятливих обставинах. Негативний вплив несприятливих обставин на молодь можна пом'якшити або зменшити за допомогою індивідуальних захисних процесів (тобто ресурсів), включаючи здатність до вирішення проблем, саморегуляцію, діяльність і самоефективність, навички акумуляції, надію та нейробіологічний захист (Masten & Narayan, 2012; Giordano et al., 2021). Негативний вплив також можна пом'якшити за допомогою різних зовнішніх захисних процесів і ресурсів (Zimmerman, 2013), включаючи міцні сімейні зв'язки, стосунки прихильності, міцні та позитивні стосунки з однолітками та сприятливий шкільний або університетський клімат (Masten & Narayan, 2012; Hall et al., 2014; Peltonen et al., 2014).

Процеси резильєнтної адаптації виявляють себе по-різному в різних контекстах та культурах (Ungar et al., 2008; Masten, 2021), залежно від притаманних даному суспільству та контексту можливостей, ресурсів і обмежень. Насправді, усі форми стресу чи викликів необхідно розглядати з позиції взаємодії між людьми та їхнім оточенням, що надає особливої важливості соціологічному, а не тільки виключно психологічному вивченню проблематики життєстійкості (Rutter, 2006). Тому вивчення культурно релевантних захисних процесів у молоді, яка постраждала від збройного конфлікту, у поєднанні з розумінням відповідних факторів ризику та суспільних процесів може надати важливу інформацію для покращення відповідних заходів реагування та втручання у зоні конфлікту.

Найновіші дослідження виявили також руйнівний вплив російської агресії на ментальне здоров'я українських підлітків з аналогічними до вже зафіксованих попередніми дослідженнями наслідками для безпеки, соціальних контактів і психічного здоров'я (Osokina et al., 2023). Одне із найновіших досліджень (Giordano et al., 2024) мало на меті визначити ключові захисні процеси, від яких залежить українська молодь, адаптуючись до конфлікту, а також готуючись до впровадження інтервенції з розвитку стійкості. Одна із загальних закономірностей полягає в тому, що захисні процеси, описані учасниками дослідження з розвитку стійкості в Україні, узгоджуються з тими, що вже задокументовані в літературі з розвитку стійкості, але вони також обумовлені контекстом та 'проживаються' нюансованими способами, що важливо для стратегій розвитку стійкості в контексті війни та переміщення. Крім того, це дослідження задокументувало індивідуальні відмінності в процесах розвитку стійкості української молоді, які були враховані в їхньому досвіді конфлікту. Результати мають важливі наслідки для розробки та впровадження інтервенцій для зміцнення стійкості в умовах війни та конфліктів, включаючи врахування підтримки стійкості осіб, які впроваджують інтервенцію, особливо в моделях молоді «рівний-рівному». Автори ідентифікували п'ять захисних процесів, спільних для учасників дослідження: (а) позитивне мислення; (б) відчуття контролю; (в) усвідомлення та регулювання емоцій; (г) близькі особисті стосунки та (д) підтримка громади.

Доробки соціологів у виявленні соціальних наслідків пов'язаних із війною подій і процесів дещо скромніші. Серед останніх розвідок варто зазначити масштабне репрезентативне дослідження, проведене дослідницьким агентством Info Sapiens на замовлення Програми розвитку ООН та Міністерства молоді та спорту України за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії та Європейського Союзу. Воно базується на щорічних опитуваннях молоді, ініційованих даним Міністерством у 2015 р. і охоплює широке коло питань: від соціально-економічного становища молоді до їхніх цінностей, настанов і вподобань. Наступні етапи цього дослідження, проведені у 2022 та 2024 рр., були сфокусовані на впливі повномасштабного вторгнення на життя молоді. Зокрема, було виявлено багато факторів негативного впливу війни на життєдіяльність молоді. Загалом, 79 % молоді у віці від 14 до 35 років зазначали, що зазнали тих чи інших втрат від війни: втрату або зниження доходів, фізичну втрату друзів або родичів, розрив стосунків із близькими, погіршення ментального здоров'я, примусове переміщення, поранення, руйнування або пошкодження житла, проблеми через відключення світла (напр., неможливість працювати або навчатись, отримувати медичну допомогу, жити в комфортних умовах) тощо (Kostiuchenko et al., 2024, p. 36–37).

Згідно з цим дослідженням, серед проблем, які найбільше турбували молодь в Україні у 2024 р., вирізнялись такі: здоров'я (своє і своїх близьких) (42 % респондентів), брак грошей (31 %), фізична безпека та недостатні фінансові можливості (по 26 %), ментальне здоров'я (поганий настрій, депресія, тривога, самотність) (25 %), брак можливостей для самореалізації та саморозвитку (23 %), примусова мобілізація (20 %), неможливість знайти роботу за фахом (15 %) та багато інших, менш нагальних проблем (Kostiuchenko et al., 2024, p. 13). Цікавим результатом даного проєкту стало виявлення не тільки негативних наслідків і втрат, але й позитивних процесів, а саме: зростання патріотизму серед молоді, підвищення громадянської активності та єдності у їхньому баченні майбутнього країни. Приміром, значною є залученість молоді до волонтерської діяльності, у першу чергу до фандрайзингу для ЗСУ: у 2023 р. 42 % молодих людей займалися волонтерством, а у 2024 р. ця частка зросла до 51 % (Kostiuchenko et al., 2024, p. 78). Молодь демонструє близькість політичних цінностей, наголошуючи на необхідності вступу країни до ЄС і НАТО, бажання зберегти територіальну єдність України та важливість атрибутів національної ідентичності (таких як споживання українського цифрового контенту, придбання українських товарів і послуг, використання української мови).

Подібна ціннісно-світоглядна близькість обумовлена високим рівнем мобілізації народу України, його морально-ціннісною та соціально-психологічною згуртованістю, особливо на початковому етапі війни. Згуртованість виявляла себе у домінуванні у переважній більшості громадян близьких поглядів і оцінок, що стосувалися воєнних подій, ставлення до країни-окупанта, надій і очікувань щодо найближчого майбутнього, тощо. Люди також відчували емоційну прив'язаність і готовність до солідарної поведінки задля загального блага. В умовах спільної екзистенційної загрози для існування всієї нації люди прагнуть мислити та діяти злагоджено, акцентуючи увагу на спільному та нівелюючи відмінності.

Останніми роками українські соціологи активізували дослідницьку діяльність стосовно діагностики соціально-психологічного стану населення України, виявлення механізмів адаптації та психологічної стійкості в умовах повномасштабної воєнної агресії. Фундаментальні дослідження в цій галузі започатковані фахівцями Інституту соціології НАНУ, результати яких відображено в декількох наукових публікаціях. Зокрема, автори колективної монографії (Дембіцький, Головаха, Степаненко, 2025) звертаються до вивчення психологічного дистресу, що має руйнівні наслідки для особистості та спільноти, і докладно аналізують ті психологічні ресурси, які дозволяють успішно протистояти чинникам стресу в умовах тривалих соціальних катастроф. Особливу увагу автори приділяють соціальним ресурсам подолання дистресу, таким як соціальні зв'язки та спілкування як основа соціальної солідарності, що допомагають подолати тягар війни. Автори інших праць також досліджують ресурси психологічної стійкості у протидії стресорам війни, механізми та джерела життєстійкості населення в умовах екзистенційних випробувань війни (Злобіна, 2024; Злобіна, Дембіцький, 2024; Сірий, 2025). Дотичною до досліджуваної проблеми є праця, в якій вивчаються механізми соціальної інтеграції соціуму в складних умовах воєнного часу (Плющ, 2025).

У цілому, дослідження як психологічної, так і соціологічної спрямованості демонструють важливість врахування контекстуальних компонентів процесів резильєнтності, виявлення ролі

розмаїтих ресурсів на різних рівнях соціальної реальності, що сприяють або перешкоджають досягненню успішної адаптації та життєстійкості. Попри суттєвий поступ вітчизняних соціологів у дослідженні стресостійкості та адаптації до викликів війни, проблема адаптації й резильєнтності громадсько-активної частини молоді не ставала предметом окремих студій. Саме на заповнення даної лакуни і спрямоване дана розвідка.

У презентованому дослідженні розвідувального характеру робиться спроба розглянути цю проблему на прикладі особливої категорії молоді – тієї її частини, яка виявляє зацікавленість у громадській діяльності та яка залучена до різноманітних соціальних проєктів у рамках розгалуженої та ресурсоемної громадської організації YMCA-Україна, яка має більше 20 локальних організацій у різних регіонах країни.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Це дослідження базується на кількісному опитуванні, яке проводилося серед учасників тренінгових й інших освітніх програм у рамках Міжнародного проєкту «Етика миру: Бачення молоді». Загалом, протягом серпня – жовтня 2023 р. пройшло три хвили опитування в чотирьох різних локаціях, де відбувалася основна проєктна діяльність: смт. Верховина (Івано-Франківська обл.), м. Житомир, м. Тернопіль і м. Київ. Опитування проводилось методом онлайн-анкетування з використанням гугл-форми. Збирання емпіричної інформації було організоване в такий спосіб, щоб забезпечити дотримання принципів конфіденційності й анонімності даних: посилання на форму надавалося на сайті організації, участь була добровільною, учасники не надавали про себе даних, які б могли розкрити їх ідентичність, у т.ч. адреси електронної пошти. Використовувався метод цілеспрямованої вибірки, оскільки всі респонденти належали до цільової групи, а саме: були учасниками запропонованих освітніх програм і мали спільні характеристики (молодий вік, активна громадянська позиція).

Опитуванням було охоплено 214 респондентів. За базовими демографічними ознаками вибірка виглядає таким чином: чоловіки – 41 %, жінки – 59 %. Серед учасників опитування переважають молоді люди старшого шкільного віку: більше 50 % становлять люди у віці 16–17 років. Ще 16,1 % – більш молода категорія (14–15 років), 22,6 % – віком 18–19 років. Незначну частку формують люди старших вікових груп, починаючи із 20 років: разом їх кількість досягає близько 6 %. Переважна більшість респондентів (85,5 %) навчається, ще 9,8 % суміщає навчання з роботою, а 4,7 % працює.

Таким чином, вибірка охоплювала переважно учнівську молодь старшого шкільного та студентського віку з типовими для цих категорій характеристиками (рівнем освіти і характером зайнятості). Ці категорії представляли переважно ту частину молоді України, яка є активною в громадському сенсі: займається волонтерством, бере участь у соціальній і громадській діяльності, залучена до роботи в молодіжних організаціях.

Мета опитування полягала в тому, щоб дослідити особистий досвід молодих людей в умовах повномасштабної агресії РФ проти України, психологічні травми та способи адаптації до них. Дослідження також мало на меті проаналізувати потреби та життєві аспірації молоді, розвиток їх людського потенціалу протягом війни на прикладі тих знань, умінь і навичок, які вони набули протягом останніх двох років, а також їхні погляди на майбутнє країни та світу, на процеси після воєнного відновлення України тощо.

Анкета складалася із чотирьох частин: 1) життєвий досвід молоді під час війни; 2) навички та вміння; 3) розбудова миру; 4) бачення майбутнього. Усі частини в сукупності склалися із 22 запитань із варіантами відповідей, включаючи 3 відкритих запитання. Об'єктом дослідження виступала особлива категорія української молоді – соціально активні люди, які беруть участь у діяльності великої молодіжної організації YMCA Україна. Для вирішення поставлених у даній статті завдань і верифікації гіпотез використовувалися відповіді респондентів на питання переважно з розділу 1 анкети.

Гіпотези дослідження

1. Війна справила глибокий вплив на життя молодих людей.
2. Молодь демонструє високий рівень адаптації до кризової життєвої ситуації, обумовленої повномасштабною війною. Рівень адаптації слабо залежить від сприйняття глибини впливу

війни на життя, а більшою мірою – від наявних ресурсів (фізичних, матеріальних, психологічних, соціальних, духовних) і вміння їх ефективно використовувати.

3. З метою адаптації до викликів воєнного часу молодь вдається до різних способів, як пасивних, так і активних.
4. Активні методи адаптації сприяють кращій життєстійкості молоді, ніж пасивні.
5. Війна позитивним чином вплинула на стосунки молодих людей зі своїм найближчим соціальним оточенням.
6. Молодь прагне не тільки адаптуватись до нових умов існування, але й зростати в особистому плані, попри несприятливі умови життя.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ

3.1. Досвід молоді в умовах війни

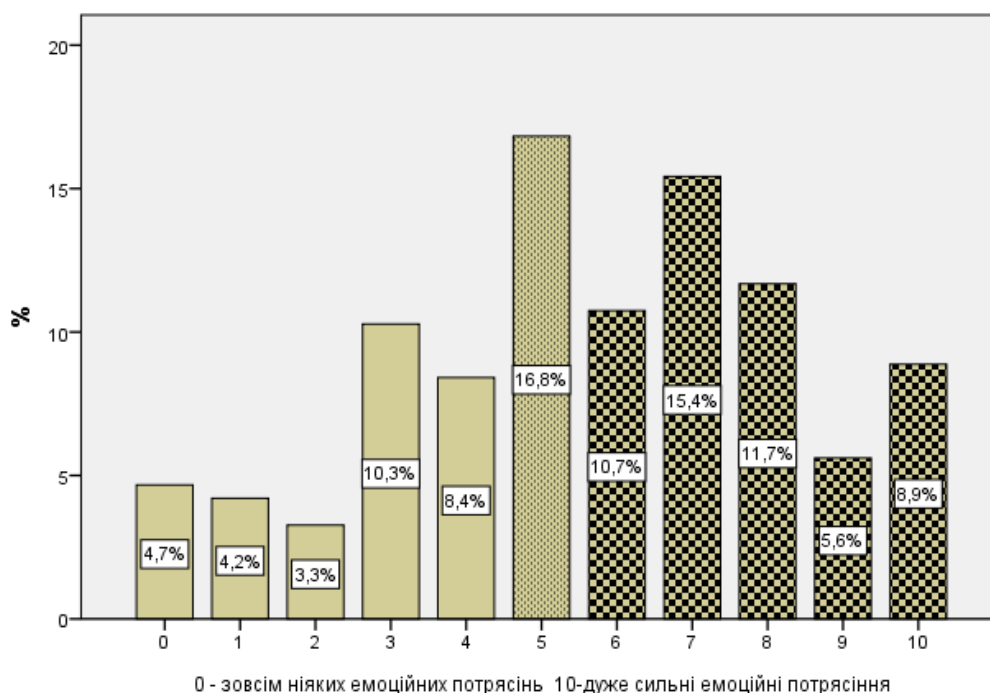
Вплив війни є багатоаспектним, різнобічним, але переважно негативним. Навіть якщо люди не отримують фізичних травм, вони зазнають психічних, душевних, моральних потрясінь. Змінюється спосіб життя, переосмислюються та зазнають змін погляди на життя, ставлення до інших людей. Можемо очікувати, що війна суттєвим чином відобразилася на соціально-психологічному стані, світогляді, ціннісних орієнтаціях, життєвих планах, аспіраціях і моделях поведінки підростаючого покоління, примушуючи коригувати все своє життя. Таким чином, війна виступає не лише зовнішнім чинником дестабілізації, але й структурною умовою соціалізації покоління, яке проходить етап становлення в умовах екзистенційної загрози для держави й суспільства. У цьому контексті молодь переживає трансформацію життєвих стратегій, системи цінностей, емоційного стану та характеру соціальних зв'язків.

Аналізуючи отримані результати бачимо, що майже половина респондентів вважають, що війна сильно (33,6 %) або дуже сильно (15 %) вплинула на їх життя. Ще третина всіх учасників відчули помірний вплив війни на своє життя. Частка тих, хто відчув слабкий вплив або майже не відчув на собі негативів воєнного часу, є дуже малою – близько 18 %. Середнє значення за вибіркою становило 2,58 (шкала від 1 – війна дуже сильно вплинула, 5 – майже зовсім не вплинула), медіана – 3, стандартне відхилення (SD) – 1,04. Отже, у переважній більшості дуже молоді люди відчувають трагічність історичних умов, в яких їм доводиться жити і проходити через суворі випробування.

Важливим виміром цього досвіду є емоційний стан (див. рис. 1). Лише 12,2 % респондентів зазначили, що не мають або мають мінімальні емоційні труднощі. Водночас 52,3 % молодих людей (які оцінили свій стан у діапазоні 6–10 балів) зазнають помірних або сильних емоційних потрясінь, спричинених війною. Середній показник становить 5,64, медіанне значення – 6, SD – 2,67. Ці дані підтверджують гіпотезу про значні емоційні наслідки воєнного часу для молоді. Війна спричиняє стан напруги, тривожності, невизначеності, що стає фоновою характеристикою повсякденного життя навіть за відсутності безпосередньої участі у бойових діях. Це підтверджує гіпотезу про вплив війни на життя молодого покоління та дозволяє розглядати її як визначальний контекст формування життєвих орієнтацій сучасної молоді. Хоча цей вплив є достатньо помірний, про що свідчить переважання оцінок у середній частині шкального діапазону.

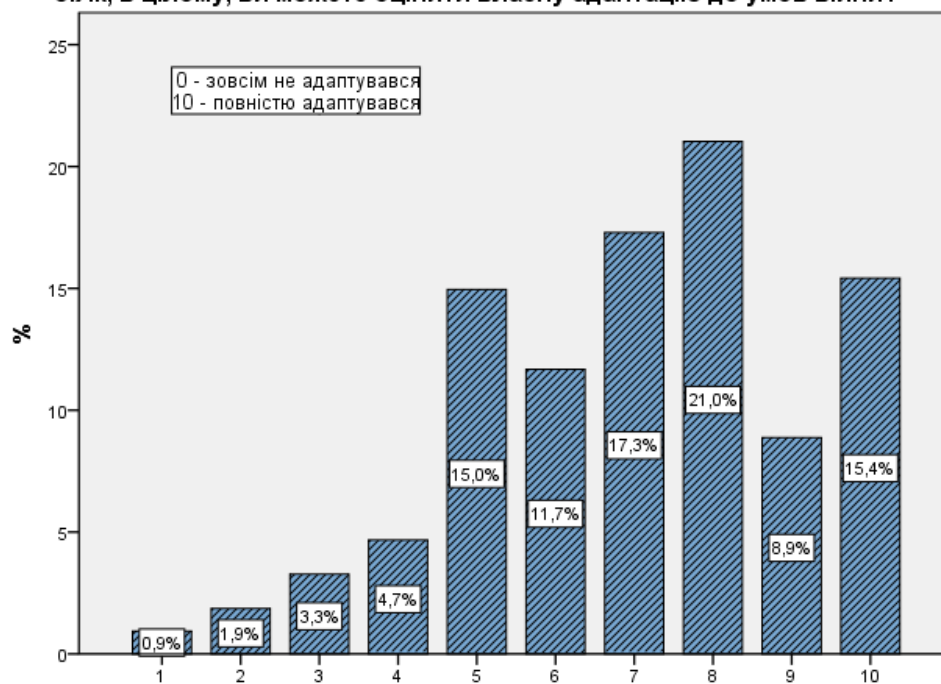
Разом із тим результати демонструють виразний феномен адаптивності (див. рис. 2). Частка слабкоадаптованих (1–3 бали), за самооцінкою молодих людей, становить лише 6,1 %, тоді як 45,3 % респондентів оцінили власну адаптацію як високу (8–10 балів). Таким чином, частка високоадаптованих майже у 7,5 разів перевищує частку тих, хто має низький рівень пристосування. Середнє та медіанне значення становлять 7, SD – 2,14. Цей результат підтверджує гіпотезу про високий рівень адаптації молоді до кризової ситуації. На додаток, двомірний аналіз продемонстрував, що рівень адаптації не перебуває у прямій залежності від суб'єктивної оцінки глибини впливу війни. Жодна з трьох змінних, за якими оцінювався ступінь впливу війни на життя молодих учасників (у цілому на життя, стосунки з близькими і друзями, на емоційний стан), не має статистично значущого кореляційного зв'язку з рівнем адаптованості. Це може свідчити на користь припущення про те, що на адаптацію впливає не стільки масштаб і глибина несприятливих обставин у зовнішньому соціальному середовищі, скільки особистісні, внутрішньообумовлені ресурси. Ті, хто здатен мобілізувати різноманітні ресурси – фізичні, психологічні, соціальні, освітні й духовні, досягає позитивних результатів адаптації та успішно компенсує деструктивний вплив кризових обставин.

3. Чи зазнали Ви емоційні складнощі, потрясіння, викликані війною?

Рис. 1. Самооцінка молодими респондентами рівня емоційних складнощів і потрясіннь, викликаних війною (%)
Джерело: зроблено авторами статті.

5. Як, в цілому, ви можете оцінити власну адаптацію до умов війни?

Рис. 2. Самооцінка рівня адаптації молоді до умов війни (%)
Джерело: зроблено авторами статті.

Аналіз способів подолання емоційних труднощів підтверджує гіпотезу про використання як пасивних, так і активних адаптаційних стратегій. Найпоширенішим способом є спілкування з рідними та друзями – його обрали 59,5 % респондентів. Слухання музики як форму емоційної саморегуляції зазначили 52,9 % опитаних. 40 % молоді вдаються до занурення у навчання або роботу, 35,2 % – до перегляду фільмів, 27,6 % – до занять спортом, 20 % – до участі у волонтерських рухах. Менш популярними є читання художньої літератури (14,8 %), читання спеціалізованої літератури (13,8 %), відвідування культурних подій (16,2 %). Лише 9 % звертаються до психологічної підтримки фахівців, 8,1 % – до участі в молодіжних клубах, 8,1 % – до релігійних практик, а 5,2 % – до ведення особистого щоденника. Таке співвідношення стратегій підтверджує гіпотезу про багатовекторність адаптаційної поведінки. Водночас відносно висока поширеність активних форм (навчання/робота – 40 %, спорт – 27,6 %, волонтерство – 20 %) дозволяє частково підтримати гіпотезу про їхню більшу ефективність для формування життєстійкості. Активні стратегії передбачають залучення до соціальної взаємодії, підтримання структурованості повсякденного життя та збереження відчуття контролю над ситуацією.

Яким виявився вплив війни на відносини з близькими та рідними? Відносна більшість опитаних молодих людей (41,1 %) вважає, що воєнні події не вплинули на їхні стосунки з близькими та друзями. Для 25,7 % респондентів стосунки покращилися, а ось для 13,6 % учасників, навпаки, погіршилися. Тож бачимо, у цілому, невеликий позитивний баланс: ті, хто покращив стосунки, переважає тих, у кого ситуація прямо протилежна. Це свідчить про те, що конфлікт впливає на певну частину суспільства, змінюючи динаміку міжособистісних відносин. Проте, це меншість. Більшість же становлять ті, хто не помітив змін у характері стосунків (разом із тими, хто не визначився, вони становили більше 60 %).

Також важливо зауважити, що певна частина респондентів не мала чіткої відповіді, що може вказувати на складність або суперечливість їхніх вражень чи досвіду під впливом воєнних подій. Чи покращились взаємини у тих, у кого вони були складними і не надто близькими, чи у тих, хто вже мав позитивний характер взаємовідносин і вони ще більше зміцнилися? Аналогічні питання стосуються тих, хто відчув погіршення у сфері міжособистісної комунікації. Це питання не досліджувалося окремо, але воно потребує окремого глибокого розгляду для кращого розуміння впливу ситуації війни на характер відносин як із найближчим оточенням, так і з більш віддаленим колом осіб, як-то сусіди, співробітники, знайомі й навіть незнайомі люди, випадкові контакти.

Отже, воєнні події мають різний вплив на міжособистісні відносини. Проте важливо зазначити, що типовою є картина стабільності, сталості стосунків із найближчим оточенням – рідними та друзями, попри трагічні виклики війни. Ця закономірність є зрозумілою, враховуючи надзвичайно важливу роль, яку відіграють ці відносини в житті кожної людини, у підтриманні її фізичного та душевного здоров'я, забезпеченні найважливіших потреб – біологічних, соціальних, духовних. Вірогідно, саме ці взаємини, їхня сила та якість, неабияким чином сприяють успішній адаптації молоді до умов воєнного часу.

Таким чином, можна говорити про часткове підтвердження гіпотези щодо впливу війни на близьке соціальне оточення. Водночас домінуючою тенденцією залишається стабільність, що вказує радше на консервацію й підтримку існуючих зв'язків, ніж на їх радикальну трансформацію.

Показово, що саме спілкування з близькими є основним способом подолання труднощів, що опосередковано підтверджує гіпотезу про більш успішну адаптацію тих категорій молоді, які зберегли або покращили свої стосунки. Соціальний капітал у даному випадку виконує компенсаторну функцію, знижуючи рівень ізоляції та підсилюючи відчуття підтримки.

Нарешті, активність у сфері волонтерства (20 %), занурення у навчання й професійну діяльність (40 %), заняття спортом (27,6 %) свідчать не лише про прагнення до пристосування, але й про орієнтацію на особистісний розвиток. Це дозволяє частково підтвердити гіпотезу про наявність у молоді прагнення до зростання попри несприятливі умови.

Отже, досвід молоді в умовах війни характеризується поєднанням глибокого негативного впливу (48,6 % сильного/дуже сильного впливу; 52,3 % значних емоційних труднощів) та високого рівня адаптації (45,3 % високої адаптації проти 6,1 % низької). Більшість гіпотез дослідження знаходять повне або часткове підтвердження. Молоде покоління постає не лише як вразлива група,

що переживає емоційні втрати, але і як активний соціальний суб'єкт, здатний мобілізувати ресурси, зберігати соціальні зв'язки та формувати нові життєві стратегії в умовах тривалої воєнної реальності.

3.2. Вміння і навички молоді в умовах війни

Аналіз умінь та навичок молоді, що формуються у неї під час війни, дозволяє комплексно оцінити трансформацію компетентнісного профілю молоді в умовах війни, а також співвіднести емпіричні результати з висуненими гіпотезами щодо індивідуального зростання, пріоритетності різних груп навичок та орієнтації на післявоєнне відновлення. Отримані дані свідчать про системні зміни у структурі вмінь і життєвих стратегій, які охоплюють емоційно-психологічну, когнітивну, комунікативну та прикладну сфери.

Результати стосовно нових навичок, набутих під час війни, демонструють високу інтенсивність особистісного розвитку. Загалом було зафіксовано 762 відповіді (384,8 % випадків), що обумовлене варіативністю вибору варіантів, запропонованих дослідниками (допускалося до п'яти варіантів вибору). Результати свідчать про одночасне формування декількох компетентностей у більшості респондентів. Провідні позиції займають навички емоційно-психологічного характеру (див. рис. 3). Більшу психологічну стійкість зазначили 55,6 % опитаних (14,4 % від загальної кількості відповідей), адаптивність до негативних подій – 48,0 % (12,5 %), краще управління власними емоціями – 43,4 % (11,3 %). Таким чином, спостерігається домінування розвитку емоційно-вольової сфери в умовах війни. Молодь не лише переживає кризу, а й формує внутрішні механізми стійкості та резильєнтності.

Другою за значущістю групою виступають когнітивні компетенції. Критичне мислення обрали 43,9 % респондентів (11,4 %), уміння працювати з інформацією та розрізняти фейки – 44,9 % (11,7 %). Це свідчить про посилення ролі когнітивних навичок у контексті інформаційної війни. Молодь усвідомлює необхідність орієнтації в умовах інформаційного перевантаження й маніпулятивних впливів, що є показником підвищення рівня соціальної відповідальності та громадянської зрілості.

Комунікативний вимір також має суттєве значення: краще розуміння інших людей та вміння налагоджувати відносини зазначили 40,4 % (10,5 %). Цей результат опосередковано засвідчує посилення соціальної згуртованості та розвиток емпатійних якостей у кризовий період. Водночас прикладні навички, зокрема вміння надавати першу медичну допомогу (28,8 %; 7,5 %) та навички волонтерства і фандрайзингу (31,3 %; 8,1 %), указують на практичну зорієнтованість молоді. Навички самоорганізації (22,2 %; 5,8 %) і креативність у вирішенні складних ситуацій (26,3 %; 6,8 %) доповнюють цю картину. Отже, війна виступає каталізатором прикладних та громадянських компетентностей.

Рис. 3. «Якими способами Ви зазвичай долаєте емоційні труднощі, пов'язані з війною? Оберіть не більше трьох варіантів» (%)

Джерело: зроблено авторами статті.

Отримані результати демонструють, що більшість висунених гіпотез підтверджуються повністю або частково. Війна виступає не лише фактором стресу, але й каталізатором розвитку емоційної стійкості, когнітивної зрілості, громадянської відповідальності та професійної переорієнтації. Молодь демонструє здатність поєднувати прагматичний підхід до відбудови країни з орієнтацією на гуманістичні й демократичні цінності, що створює підґрунтя для формування активного, компетентного та соціально відповідального покоління.

ВИСНОВКИ

Отримані результати переконливо свідчать про те, що молодь, активна у соціальному та громадському житті, проходить період повномасштабної війни в умовах надзвичайної історичної напруги, поєднуючи процеси особистісного становлення з переживанням екзистенційної загрози національного масштабу. Переважна більшість респондентів зазнала суттєвого впливу війни і, таким чином, гіпотеза про вплив війни на життя молодих людей отримала емпіричне підтвердження.

Разом із тим, попри масштаб негативних переживань, молодь продемонструвала високий рівень адаптації. Результати свідчать, що суб'єктивне сприйняття глибини впливу війни автоматично не детермінує рівень життєвої стійкості. Це підтверджує гіпотезу про те, що адаптація більшою мірою залежить від ресурсного потенціалу особистості – психологічного, соціального, морального, духовного – та здатності мобілізувати ці ресурси в кризових умовах. Війна не лише поставила молодь у ситуацію втрат і випробувань, але й активізувала внутрішні механізми саморегуляції, відповідальності та суб'єктності.

Дослідження підтвердило, що у сфері міжособистісних зв'язків є переважання стабільності та навіть певного позитивного балансу. Таким чином, гіпотеза про консолідуючий вплив війни на близькі соціальні зв'язки отримує часткове підтвердження. В умовах спільної загрози посилилася солідарність, емоційна прив'язаність і готовність до взаємопідтримки. Саме ці зв'язки стали ключовим ресурсом подолання травматичного досвіду.

Водночас дослідження засвідчило, що молодь використовує як активні, так і пасивні способи адаптації, однак переважають активні стратегії – занурення у навчання, волонтерство, громадську діяльність, професійний розвиток. Це опосередковано підтверджує гіпотезу про те, що активні методи адаптації сприяють формуванню більш високої життєстійкості. Саме залученість до діяльності, спрямованої на допомогу іншим або на власне самовдосконалення, корелює з вищими показниками психологічної стабільності та вірою в майбутнє.

Молодь демонструє не лише прагнення адаптуватися до нових умов, а й готовність брати участь у відбудові країни. Отже, узагальнюючи, можна констатувати, що українська молодь в умовах повномасштабної війни постає не як пасивний об'єкт історичних обставин, а як активний суб'єкт соціальної дії. Вона переживає глибокі емоційні потрясіння, однак водночас мобілізує внутрішні ресурси, проходить шлях морального та психологічного дорослішання, набуває нових компетентностей і досвіду відповідальності. Високий рівень резильєнтності, витривалості та готовності до саморозвитку поєднується з прагненням жити і працювати в Україні та на благо України.

Оскільки спілкування з близькими є найпоширенішим способом подолання труднощів, а водночас більшість молоді демонструє високий рівень адаптації, можна зробити висновок про важливість соціального капіталу як ключового ресурсу життєстійкості. Стабільність або покращення близьких стосунків створює психологічну основу для ефективного функціонування в кризових умовах.

Таким чином, війна справляє складний, амбівалентний, але загалом мобілізуючий вплив на молоде покоління. Попри високий рівень емоційних потрясінь, молодь демонструє значний адаптаційний потенціал, соціальну згуртованість і виражену установку на розвиток. Війна стала для значної частини молодих людей не лише травматичним досвідом, але й фактором прискореного дорослішання, переоцінки цінностей і формування нової громадянської суб'єктності. Саме це покоління здатне стати носієм трансформаційних змін, що забезпечать відновлення та сталий розвиток України у повоєнний період.

ФІНАНСУВАННЯ

Автори статті висловлюють подяку Шведському Інституту за фінансову підтримку Міжнародного проєкту «Етика миру: Бачення молоді» (реєстраційний номер 00195/2023, SI Baltic Sea

Neighbourhood Programme, Seed Funding, шведський координатор KFUM Sverige), у рамках якого було виконане дане дослідження.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Дембіцький, С.С., Головаха, Є.І., Степаненко, В.П. (2025). *Стресові стани населення України в контексті війни. Досвід соціологічного дослідження*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Злобіна, О. (2024). Ресурси психологічної стійкості у протидії воєнним стресорам. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 111–134. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.111>
- Злобіна, О., Дембіцький, С. (2024). Вплив позитивних та негативних очікувань на психологічний стан населення: диспозиційний оптимізм проти тривалого стресу. *Соціологічні студії*, 1(24), 24–33. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-21-21>
- Плющ, В. (2025). Стратегії соціальної інтеграції в українському суспільстві під час російсько-української війни. *Соціологічні студії*, 2(27), 51–59. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-22-22>
- Сірий, Є. (2025). Громадські настрої та позиція українців щодо їхньої стійкості в реаліях затяжної війни (регіональні відмінності). *Соціологічні студії*, 2(27), 60–71. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-41-41>
- Dimitry, L. (2012). A systematic review on the mental health of children and adolescents in areas of armed conflict in the Middle East. *Child Care Health Dev.*, 38, 153–161. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01246.x>
- Giordano, F., Cipolla, A., & Ungar, M. (2021). Tutor of resilience: a model for psychosocial care following experiences of adversity. *Front. Psych.*, 12, 559154. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.559154>
- Giordano, F., Lipscomb, S., Jefferies, P., Kwon, K.-A., & Giammarchi, M. (2024). Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war. *Front. Psychol.*, 15, 1331886. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1331886>
- Hall, B. J., Tol, W. A., Jordans, M. J., Bass, J., & de Jong, J. T. (2014). Understanding resilience in armed conflict: social resources and mental health of children in Burundi. *Soc. Sci. Med.*, 114, 121–128. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.05.042>
- Kostiuchenko, T., Volosevych, I., & Info Sapiens. (2024). *Impact of War on Youth in Ukraine: Research*. UNDP. Retrieved March 20, 2026 from <https://www.undp.org/ukraine/publications/impact-war-youth-ukraine-2024>
- Masten, A. S. (2018). Resilience theory and research on children and families: past, present, and promise. *J. Fam. Theory Rev.*, 10, 12–31. <https://doi.org/10.1111/jftr.12255>
- Masten, A.S. (2021). Resilience in Developmental Systems In: Multisystemic Resilience. In M. Ungar (ed.), *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change* (pp. 113–134). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0007>
- Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: pathways of risk and resilience. *Annu. Rev. Psychol.*, 63, 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A., & Skokauskas, N. (2023). Impact of the Russian invasion on mental health of adolescents in Ukraine. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 62, 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>
- Peltonen, K., Qouta, S., Diab, M., & Punamäki, R.-L. (2014). Resilience among children in war: the role of multilevel social factors. *Traumatology*, 20, 232–240. <https://doi.org/10.1037/h0099830>
- Pfeiffer, E., Garbade, M., & Sachser, C. (2024). Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 18, 25. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00715-1>
- Rutter, M. (2006). The promotion of resilience in the face of adversity. In J. Dunn, & A. Clarke-Stewart (Eds), *Families count: Effects on child and adolescent development. The Jacobs Foundation series on adolescence* (pp. 26–52). NY: Cambridge University Press.
- Serdiuk, O., Burlaka, V., Markovska, A., Smith, C., Panok, V., Klochkov, V., & Javanbakht, A. (2025). Trauma exposure and risk of post-traumatic stress disorder among youth and young adults during the Russia-Ukraine war. *Journal of Affective Disorders*. 391, 119944. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2025.119944>
- Ungar, M. (2021). *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., Man Kwong, W., Yan Lee, T., Leblanc, J., Duque, L., & Makhnach, A. (2008). The study of youth resilience across cultures: Lessons from a pilot study of measurement development. *Research in Human Development*, 5(3), 166–180. <http://dx.doi.org/10.1080/15427600802274019>
- Zimmerman, M. A. (2013). Resiliency theory: a strengths-based approach to research and practice for adolescent health. *Health Educ. Behav.*, 40, 381–383. <https://doi.org/10.1177/1090198113493782>

Zuilkowski, S. S., & Betancourt, T. S. (2014). School persistence in the wake of war: wartime experiences, reintegration supports, and dropout in Sierra Leone. *Comp. Educ. Rev.*, 58, 457–481. <https://doi.org/10.1086/675905>

REFERENCES

- Dembitsky, S.S., Golovakha, E.I., & Stepanenko, V.P. (2025). *Stressful states of the population of Ukraine in the context of war. Experience of sociological study*. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine.
- Dimitry, L. (2012). A systematic review on the mental health of children and adolescents in areas of armed conflict in the Middle East. *Child Care Health Dev.*, 38, 153–161. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01246.x>
- Giordano, F., Cipolla, A., & Ungar, M. (2021). Tutor of resilience: a model for psychosocial care following experiences of adversity. *Front. Psych.*, 12, 559154. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.559154>
- Giordano, F., Lipscomb, S., Jefferies, P., Kwon, K-A., & Giammarchi, M. (2024). Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war. *Front. Psychol.*, 15, 1331886. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1331886>
- Hall, B. J., Tol, W. A., Jordans, M. J., Bass, J., & de Jong, J. T. (2014). Understanding resilience in armed conflict: social resources and mental health of children in Burundi. *Soc. Sci. Med.*, 114, 121–128. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.05.042>
- Kostiuchenko, T., Volosevych, I., & Info Sapiens. (2024). *Impact of War on Youth in Ukraine: Research*. UNDP. Retrieved March 20, 2026 from <https://www.undp.org/ukraine/publications/impact-war-youth-ukraine-2024>
- Masten, A. S. (2018). Resilience theory and research on children and families: past, present, and promise. *J. Fam. Theory Rev.*, 10, 12–31. <https://doi.org/10.1111/jftr.12255>
- Masten, A. S. (2021). Resilience in Developmental Systems In: Multisystemic Resilience. In M. Ungar (ed.), *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change* (pp. 113-134). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0007>
- Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: pathways of risk and resilience. *Annu. Rev. Psychol.*, 63, 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A., & Skokauskas, N. (2023). Impact of the Russian invasion on mental health of adolescents in Ukraine. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 62, 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>
- Peltonen, K., Qouta, S., Diab, M., & Punamäki, R.-L. (2014). Resilience among children in war: the role of multilevel social factors. *Traumatology*, 20, 232–240. <https://doi.org/10.1037/h0099830>
- Pfeiffer, E., Garbade, M., & Sachser, C. (2024). Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 18, 25. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00715-1>
- Plyushch, V. (2025). Strategies of social integration in Ukrainian society during the Russian-Ukrainian war. *Sociological Studios*, 2(27), 51-59. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-22-22>
- Rutter, M. (2006). The promotion of resilience in the face of adversity. In J. Dunn, & A. Clarke-Stewart (Eds), *Families count: Effects on child and adolescent development. The Jacobs Foundation series on adolescence* (pp. 26-52). NY: Cambridge University Press.
- Serdiuk, O., Burlaka, V., Markovska, A., Smith, C., Panok, V., Klochkov, V., & Javanbakht, A. (2025). Trauma exposure and risk of post-traumatic stress disorder among youth and young adults during the Russia-Ukraine war. *Journal of Affective Disorders*. 391, 119944. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2025.119944>
- Siry, E. (2025). Public mood and position of Ukrainians in marking their resilience in the realities of a protracted war (regional differences). *Sociological Studios*, 2(27), 60-71. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-41-41>
- Ungar, M. (2021). *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., Man Kwong, W., Yan Lee, T., Leblanc, J., Duque, L., & Makhnach, A. (2008). The study of youth resilience across cultures: Lessons from a pilot study of measurement development. *Research in Human Development*, 5(3), 166-180. <http://dx.doi.org/10.1080/15427600802274019>
- Zimmerman, M. A. (2013). Resiliency theory: a strengths-based approach to research and practice for adolescent health. *Health Educ. Behav.*, 40, 381–383. <https://doi.org/10.1177/1090198113493782>
- Zlobina, O. (2024). Resources of psychological resilience in countering war stressors. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 4, 111–134. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.111>
- Zlobina, O., & Dembitsky, S. (2024). The influence of positive and negative expectations on the psychological state of the population: dispositional optimism vs prolonged stress. *Sociological Studios*, 1(24), 24–33. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-21-21>
- Zuilkowski, S. S., & Betancourt, T. S. (2014). School persistence in the wake of war: wartime experiences, reintegration supports, and dropout in Sierra Leone. *Comp. Educ. Rev.*, 58, 457–481. <https://doi.org/10.1086/675905>